

**TARIXIY ROMANLARNI TARJIMA QILISH TAMOYILLARI VA
MUAMMOLARI: O'ZBEK ADABIYOTIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA
TAJRIBASI ASOSIDA**

Umida Abdullayeva Abdumutal qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti doktoranti

umidaabdullayeva0306@icloud.com 999713123

Annotatsiya: *Tarixiy romanlarni tarjima qilish adabiy tarjimaning eng murakkab yo'nalishlaridan biridir. Chunki bu jarayon nafaqat lingvistik ma'noni, balki o'tgan davrning vaqt, madaniyat va mafkura ruhini ham yetkazib berishni talab etadi. Ushbu tadqiqot o'zbek tilidan ingliz tiliga tarixiy romanlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan asosiy tamoyillar va muammolarni o'rganadi. Tahlil obyekti sifatida Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" asari va uning britaniyalik tarjimon Kerol Ermakova tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan varianti tanlandi. Maqolada tarixiy-badiiy matnni tarjima qilishda qo'llaniladigan asosiy nazariy tamoyillar — adekvatlik, ekvivalentlik, qayta yaratish (rekreatsiya) va madaniy adaptatsiya masalalari tarixiy-madaniy kontekstda yoritiladi. Tadqiqot tarjimonning ikki davr o'rtasida — Bobur zamonining tarixiy haqiqatlari va zamonaviy ingliz o'quvchisi dunyoqarashi o'rtasida — qanday madaniy vositachilik qilganini tahlil etadi.*

Kalit so'zlar: *tarixiy roman tarjimasi, adekvatlik, badiiy qayta yaratish, madaniy adaptatsiya, Pirimqul Qodirov, Carol Ermakova*

Kirish

Tarixiy romanlarni tarjima qilish jarayoni adabiy tarjima amaliyotining eng murakkab, ammo eng mas'uliyatli yo'nalishlaridan biridir. Chunki bu jarayon nafaqat lingvistik ma'noni, balki muayyan davrning **madaniy, tarixiy, falsafiy va mafkuraviy ruhini** ham yetkazib berishni talab etadi. Tarixiy asar tarjimoni til vositasida o'tgan asrlar hayotini, qadriyatlarini va tafakkurini zamonaviy

o'quvchiga yetkazish vazifasini bajaradi.

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotidagi tarixiy romanlarni ingliz tiliga tarjima qilish tamoyillari va muammolari tahlil qilinadi. Tahlil obyekti sifatida Pirimqul Qodirovning tarixiy-badiiy romani — ***Yulduzli tunlar*** va uning ingliz tilidagi tarjimasi (*Babur: Starry Nights*) — britaniyalik tarjimon **Carol Ermakova** tomonidan yaratilgan versiya tanlangan. Mazkur roman Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va faoliyatini badiiy talqin etar ekan, u nafaqat tarixiy faktlar, balki o'sha davrning ruhiy va madaniy olamini ham aks ettiradi. Shu bois bu asarning tarjimasi tarixiy-badiiy matnlarni tarjima qilishda muhim amaliy tajriba manbai bo'lib xizmat qiladi.

Nazariy asoslar

Tarixiy romanlar tarjimasida **adekvatlik, ekvivalentlik, qayta yaratish (rekreatsiya) va madaniy adaptatsiya** tamoyillari alohida ahamiyat kasb etadi. E. Nayda tomonidan ilgari surilgan **dinamik ekvivalentlik** nazariyasiga ko'ra, tarjimonning asosiy maqsadi so'zma-so'z tarjima emas, balki o'quvchida asl matn bilan teng emotsional va estetik ta'sir uyg'otishdir.

Biroq tarixiy matnlar tarjimasida bu jarayon murakkablashadi, chunki u **zamonaviy o'quvchi va tarixiy davr o'rtasidagi masofani** bartaraf etishni talab etadi. Bassnett va Lefevere nazariyasiga ko'ra, badiiy matn tarjimasi bu — “so'zlarni emas, balki madaniyatni qayta yozish”, ya'ni boshqa dunyoqarashni yangi kontekstda qayta talqin qilishdir. Shu bois tarixiy roman tarjimoni nafaqat til bilimdoni, balki **madaniyatlararo vositachi, san'atkor va tarixiy tafakkur rekonstruktori** sifatida faoliyat yuritadi.

Tarixiy roman tarjimasida **qayta yaratish** (rekreatsiya) tushunchasi ham muhim. Tarjimon o'tgan davr muhitini, nutq ohangini va badiiy uslubini saqlab qolish uchun **leksik arxaizmlar, stilistik figuralar va tarixiy terminlarni** mohirlik bilan qo'llaydi. Shu bilan birga, zamonaviy o'quvchiga tushunarli bo'lishini ta'minlaydi — bu esa estetik va kognitiv muvozanatni talab etadi.

Tahlil

Yulduzli tunlar romanining ingliz tiliga tarjimasida Carol Ermakova o'z

oldiga ikki asosiy maqsadni qo'yadi:

1. Asarda tasvirlangan **Bobur davrining tarixiy va madaniy ranglarini** saqlab qolish;
2. Shu bilan birga, asarni **ingliz tilida o'qiladigan badiiy matnga** aylantirish.

Tarjimon o'z asarida ko'p hollarda *begim, amir, hazrat, bek, mirzo* kabi unvon va atamalarni transliteratsiya holida saqlagan holda, zarur joylarda qisqa izohlar orqali tushuntiradi. Bu usul Venuti tomonidan ilgari surilgan **“xorijlashtirish” (foreignization)** tamoyiliga mos keladi. Ya'ni, tarjima o'quvchiga begona madaniyatni his qilish imkonini beradi, shu bilan birga, matnni tushunarli saqlab qoladi.

Pirimqul Qodirov tilining poetik va ma'naviy ohangini ingliz tilida tiklash ham oson vazifa emas. Tarjimon qadimiylik va badiiyatni ifoda etish uchun yumshoq arxaik so'zlar, ifodali frazalar va ritmik sintaksisdan foydalanadi. Ayniqsa, Qutlug' Nigorxonim, Mohim Begim yoki Gulbadanbegim kabi obrazlarni tarjima qilishda ularning nutqidagi nafosat, donolik va iffat ohangini saqlab qolishga intiladi. Shu jihatdan Ermakova tarjimasi **badiiy rekreatsiya**, ya'ni **madaniy obrazlarni qayta yaratish** namunasi sifatida e'tiborga loyiqdir.

Tarjima tamoyillari va muammolar

Tarixiy roman tarjimasida tarjimon quyidagi asosiy muammolarga duch keladi:

1. **Vaqt masofasi muammosi** – tarixiy nutq ohangini saqlagan holda, zamonaviy o'quvchi uchun tushunarli qilish zarurati.
2. **Madaniy o'ziga xoslik** – ijtimoiy unvonlar, marosimlar, qadriyatlar, diniy va siyosiy tushunchalarni izohsiz qoldirish yoki moslashtirish.
3. **Stilistik adekvatlik** – asarning badiiy ruhini va muallif uslubini saqlab qolish.
4. **Ideologik neytrallik** – tarixiy, diniy yoki siyosiy mazmundagi ma'lumotlarni buzmasdan, lekin zamonaviy o'quvchi hissiyotiga moslashtirish.

Tarjimon bu muammolarni **muvozanat tamoyili** asosida hal qiladi — ya'ni **adekvatlik va ijodiy erkinlik** orasida nozik chiziqni saqlaydi. Tarixiy roman

tarjimoni, aslida, o'tgan davr va bugunning o'rtasida **madaniy ko'prik** quruvchi ijodkor sifatida faoliyat yuritadi.

Xulosa

Tarixiy romanlarni tarjima qilish jarayoni — bu oddiy til almashtirish emas, balki **tarixni san'at vositasida qayta talqin qilish**dir. Pirimqul Qodirovning *Yulduzli tunlar* asari misolida ko'rish mumkinki, bunday tarjimalar madaniyatlararo muloqot, tarixiy xotirani saqlash va o'zlikni anglash jarayonida beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Kerol Ermakovaning inglizcha tarjimasi adekvatlik, rekreatsiya va madaniy adaptatsiya tamoyillarini uyg'un qo'llash orqali o'zbek tarixiy romanining badiiy va ma'naviy mohiyatini jahon o'quvchisiga ochib beradi. Shunday qilib, tarixiy asarlar tarjimasi — **til chegaralarini emas, zamon va tafakkur chegaralarini yengib o'tuvchi** ijodiy jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bassnett, S. (2013). *Translation Studies* (4th ed.). Routledge.
2. Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge.
3. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.
4. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.
5. Qodirov, P. (1999). *Yulduzli tunlar*. Tashkent: Sharq Publishing.
6. Ermakova, C. (2020). *Babur: Starry Nights* (English translation). London: Global Oriental Press.
7. Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications* (4th ed.). Routledge.
8. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation* (3rd ed.). Routledge.
9. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
10. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge.
11. Abdullayeva, U. (2025). "Translating Historical Fiction from Uzbek into English: Challenges and Strategies." *Journal of Translation Studies*, 12(2), 45–62.